

OSMANLI BELGELERİNE GÖRE BİR KIBRIS GAZETESİ: Z A M A N *

Özcan MERT **

GİRİŞ

Kıbrıs'taki ilk basın çalışmaları, adanın 12 Temmuz 1878 tarihinde Osmanlı Devleti yönetiminden çıkıp geçici olarak İngiltere'nin idaresine girmesinden birkaç ay sonra başladı. Larnaka'da basılan *The Cyprus* (29 Ağustos 1878-7 Ağustos 1899, 273 sayı), adada yayınlanan ilk özel İngilizce gazete oldu¹. Şimdilik tek nüshasına dahi ulaşılamayan *The Cyprus* ile 1878'de yayına giren *The Cyprus Gazette* aynı gazete sanılabilir. Ancak ikinci gazetenin 273. sayısı, ilk gazetenin aynı sayısından 11 yıl önce 30 Kasım 1888 yayınlandığı için her birinin farklı basın organı olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

Kıbrıs'ın ilk İngiliz Yüksek Komiseri General Sir Garnet Wolseley döneminde (22 Temmuz 1878- 22 Haziran 1879), 1 Kasım 1878'den itibaren *The Cyprus Gazette* adlı gazete İngilizce olarak yayınlandı. İngiliz yönetimi tarafından 1960 yılına kadar neşredilen *The Cyprus Gazette*, adadaki ilk resmî İngilizce gazete oldu². Bu gazete, aynı zamanda Türkçe ve Rumca olarak da basıldı³.

*

*

*

* Bu makale, 8-12 Temmuz 2002'de Londra'da düzenlenen 15. Ciepo Sempozyumu için hazırlanmış ve sempozyum programının ilk gününde yer almış bir bildiridir. Mali imkansızlıklar nedeniyle Londra'ya gidilemeyince bildiri sempozyuma sunulamadı.

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Claude Delaval COBHAM, *Excerpta Cypria*, Nicosia Library, Nicosia 1969, s. 512; Cemalettin ÜNLÜ, *Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981)*, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara (1981), s. 230.

² Servet Sami DEDEÇAY, *Kıbrıs'ta Enformasyon veya Yazılı ve Sözlü Basın*, c. II, Lefkoşa Özel Türk Üniversitesi, Lefkoşa 1989, s. 19.

³ *Zaman*, nu. 1, 25 Kânûn-ı evvel (Aralık) 1891, s. 4.

Kıbrıs'ta bulunan en büyük iki topluluk, Rumlar ve Türkler idi. Rumlar; Helenizm, Megali İdea ve Enosis politikalarının bir an önce hedeflerine ulaşmasını sağlayabilmek üzere basın çalışmalarını Türklerden önce başlattılar. Bu alanda onlar, çok sayıda Rumca ve İngilizce gazeteler yayınladılar⁴.

Rumların Kıbrıs'ta çıkardıkları ilk gazete, Rumca yayınlanan *Neos Kition* (4 Temmuz 1879-19 Temmuz 1884, 220 sayı) idi. Bunu, diğer Rumca gazeteler takip etti.

Kıbrıs Rumları, bilhassa enosis konusunda Batılı millet ve devletlerin desteklerini sağlayabilmek için İngilizce ve İngilizce-Rumca gazeteler çıkardılar. Onlar, ilk İngilizce gazete olarak *Hellenic Times* (1 Mart-10 Mayıs 1884, 10 sayı) ile ilk Rumca-İngilizce gazete olarak da Kıbrıs anlamındaki *Kipros* (21 Temmuz 1888-10 Aralık 1890, 114 sayı) adlı gazetelerini yayın hayatına soktular ve aynı özellikte başka gazeteleri de yayınladılar.

Rumlar, enosis konusunda destek edinebilmek üzere, "*enosis amaçlarını dile getiren birer mektup niteliğinde*" görülen basın organlarını İngiltere, Fransa, Rusya, A.B.D., İsviçre ve Yunanistan gibi ülkelere dağıttılar. Onlar, Osmanlı ülkesine de gazetelerini gönderdiler. Amaçları, Osmanlı Rumlarını Helenizm, Megali İdea ve Enosis konularında etkilemekti.

*

*

*

İngiltere arşivindeki 1880 tarihli belgelere göre Aleksan Sarrafyan adlı bir Ermeni, Larnaka'da Türkçe *Ümit* gazetesini yayınladı. Bu konuyu araştıran Salahi R. Sonyel, tek nüshasına dahi rastlanılmayan gazetenin 1879 yılı sonlarında çıkmış olabileceğini belirtmektedir⁵. Bir başka araştırmacı Sabahattin İsmail ise *Ümit*'in 1878'de yayın hayatına girdiğini bildirmektedir⁶. Netice itibarıyla *Ümit*, Kıbrıs'taki ilk özel Türkçe gazetedir. *The Cyprus Gazette*'nin çevirisi olan *Ceride-i Resmîye-i Kıbrıs* ise adadaki ilk resmî Türkçe gazetedir.

Kıbrıs'taki Türk aydınları, adadaki Rum gazetelerinin amaçlarını fark edince, bir tepki olarak basın alanında çalıştılar. Onların yayınladığı ilk özel

⁴ Kıbrıs Rum basını hakkında fazla bilgi için bk. COBHAM, *a.g.e.*, s. 512; ÜNLÜ, *a.g.e.*, s. 228 vd.

⁵ Salahi R. SONYEL, "Bir Düzeltme: Kıbrıs'ta Yayınlanan İlk Türkçe Gazete", *Yeni Kıbrıs*, c. III, nu. 3, Lefkoşa 1985, s. 16-17.

⁶ Sabahattin İSMAIL, *1571'den Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne Kıbrıs Sorunu (İç Etkenler)*, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Turizm ve Kültür Bakanlığı, İstanbul 1986, s. 260.

gazetenin adı *Saded*'dir (11 Temmuz-14 Kasım 1889, 16 sayı). Aynı zamanda ikinci özel Türkçe gazete olan *Saded*'in de herhangi bir nüshası şimdilik bulunamadı. Yayınlanırken sadece 64 aboneli olan gazetenin bu kadar az basılmasının ve kısa sürede kapanmasının en önemli sebebi, ada Türklerinin yeterli eğitim düzeyi ile okuma alışkanlığına ulaşamamalarıdır⁷.

I. ZAMAN GAZETESİ

Kıbrıs Rumlarının Enosis'e yönelik çalışmalarını hızlandıran bir kurum Rum Kırathanesi (Kipriykos Silligos) idi. İngiliz yönetiminde her geçen yıl itibar ve güçlerini kaybetmeye başlayan Türklerin aydın kesimi, Rum Kırathanesi'ne tepki olarak Osmanlı Kırathanesi'ni kurdular. Bu kurumun amacı, ada Türklerinin ittifakını sağlamak, menfaatlerini korumak ve problemlerini çözmektir. Osmanlı Kırathanesi, problem çözümünü kolaylaştırmak ve Rum gazetelerinin Türklere yönelik iftira ve iddialarını reddedip zayıflatmak için Lefkoşa-Lâleli'de kurulan Zaman Matbaası'nda *Zaman*'ı haftalık gazete olarak 25 Aralık 1891'den itibaren cuma günleri yayınladı⁸.

Rumların asimilasyon ve Enosis politikasına karşı Kıbrıs Türklerini koruma görevi olan *Zaman*, Kıbrıs'ta Türklerin yayınladığı ikinci gazetedir. O, aynı zamanda adada yayınlanan üçüncü özel Türkçe gazete ve dördüncü Türkçe basın organıdır.

Okuması yazması olmadığı bildirilen Tüccarbaşı Hacı Ahmet Derviş Efendi (sonra Paşa)⁹ (1843-1910) başlangıçta halkın oyu ile *Zaman*'ın imtiyaz sahipliğine getirilmekle beraber bu gazete Osmanlı Kırathanesi'nin yayın organı idi. Gazetenin diğer idarecileri Cemal Efendi ile Faik, Kûfizâde Mustafa Asaf, İrfan ve Asım Beyler idi. Başyazarlığı Muzafferettin Galip tarafından yürütülen gazetenin yazarları arasında Hafız Ziyai, Müftü Ali Rıfkı, Hilmi, Bodamyalızade Şevket ve Ahmet Tevfik bulunmaktaydı¹⁰.

⁷ COBHAM, *a.g.e.*, s. 512; Hasan Şefik ALTAY, *Kıbrıs Basın Kaynakları*, Halkın Sesi, Lefkoşa 1969, s. 1; ÜNLÜ, *a.g.e.*, s. 15-16; DEDEÇAY, *a.g.e.*, s. 19, 40.

⁸ Beria R[emzi] ÖZORAN, "Kıbrıs'ta Türk Gazeteciliği, İngiliz Geçici İdaresi Devrinde", *Türk Kültürü*, c. IV, nu. 41, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1966, s. 471-72; ALTAY, *a.g.e.*, s. I-IV, 2-6; Erdoğan SARACOĞLU, "Kıbrıs Türk Gazeteleri Zaman", *Kaynak*, c. I, nu. 2, Gençlik Spor ve Kültür İşleri Dairesi, Lefkoşa 1977, s. 60-66; ÜNLÜ, *a.g.e.*, s. 18-22.

⁹ Tüccarbaşı Hacı Derviş Paşa hakkında fazla bilgi için bk. Özcan MERT, "Kıbrıslı Hacı Ahmet Derviş Paşa (1843-1910)", *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi*, c. I, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayını, Gazimağusa 2000, s. 355-78.

¹⁰ *Zaman*, nu. 1, 25 Kânûn-ı evvel 1891, s. 1; *Yeni Zaman*, nu. 1, 22 Ağustos 1892, s. 1; ALTAY, *a.g.e.*, s. 2 vd.; ÜNLÜ, *a.g.e.*, s. 17 vd.; Mustafa Haşim ALTAN, *Kıbrıs'ta Rumlaştırma Hareketleri*, Milli Arşiv, Kıbrıs 2000, s. 55.

Zaman'ın amacı; Türklerin eğitimini geliştirmek, toplum menfaati için çalışmak, milleti olgunlaştırmak ve ilerlemesine öncülük etmek, zararlı ve kişisel düşmanlığı içeren yazılar yayınlamamak idi. Bunlar gerçekleştirilirken Osmanlı Devleti'ne bağlı kalınarak Enosise karşı mücadele etmek kolaylaşacaktı.

Osmanlı Kırâathanesi üyeleri ile Tüccarbaşı Hacı Ahmet Derviş Efendi arasında fikir ayrılıkları nedeniyle anlaşmazlık, dağılma ve bölünme olunca *Zaman* gazetesi henüz bir yaşını doldurmamışken 1 Temmuz 1892'de yayını durdurdu. Anlaşmazlığın sebebi kesin ve net olarak bilinmemekle beraber kuvvetli ihtimali belirlemek mümkündür. Kırâathane üyelerinin yaptığı bir açıklamaya göre Derviş Efendi, gazetecilik yönetimlerinden uzak bir kimse olması ve hayali menfaatlere aşırı derecede tutkunluk göstermesi nedeniyle imtiyaz sahipliğinden alınarak yerine halkın oyları ile Kûfizâde Mustafa Asaf Bey atandı¹¹.

II. Abdülhamit yönetimine karşı çıkan Genç Türkler yanlısı olan Kûfizâde Mustafa Asaf Bey, Muzafferettin Galip Bey, Mehmet Faik Bey, Asım Bey, Abdullah Efendi, Mehmet İrfan Efendi ve Bekirzâde Nazım Efendi *Zaman*'dan ayrılarak *Yeni Zaman* (22 Ağustos 1892-27 Şubat 1893, 28 sayı) gazetesini yayın hayatına soktular¹². Yeni gazete, Osmanlı Kırâathanesi'nin yayın organıydı.

27 Ocak 1893'te yeniden yayına giren *Zaman* ise imtiyaz sahibi Hacı Derviş Efendi'nin gazetesi oldu. Bunda adı geçen kişinin Kıbrıs'ın önde gelen eşrafından olmasının payı vardır. Ayrıca aynı kişinin adada basını takip eden Bâbiâli'nin elemanları ile iyi ilişki kurmasının ve Padişah'a muhalefet eden Genç Türkler'e karşı olmasının da bu konuda etkisi bulunmaktadır.

Başlangıçta Tüccarbaşı Hacı Ahmet Derviş Efendi'nin gazetecilik kurallarına uymadığı görülmektedir. *Zaman*'ın ilk sayılarının ve *Yeni Zaman* gazetesinin ise her nüshasının başlıklarının hemen altında "*Siyâsiyât, edebiyât ve fûnûndan bahseder*" biçiminde bir açıklama vardır¹³. Derviş Efendi, bu sahanın bir elemanı olmadığından gazetede bazı haber ve makalelerden rahatsızlık duymuş olabileceği için Kırâathane ile anlaşmazlığa düşerek basındaki işbirliğinden ayrılmış olmalıdır. O, imtiyaz sahibi ve müdürü olarak

¹¹ *Yeni Zaman*, nu. 1, 22 Ağustos 1892, s. 1.

¹² COBHAM, *a.g.e.*, s. 512, ALTAY, *a.g.e.*, s. 6; ÜNLÜ, *a.g.e.*, s. 23-25.

¹³ *Zaman*, nu. 1, 25 Kânûn-ı evvel 1891, s. 1; *Yeni Zaman*, nu. 1, 22 Ağustos 1892, s. 1.

Zaman'ı tekeline alınca başlık altındaki sözkonusu açıklamayı gazeteden çıkarttı¹⁴. Bu durum anlaşmazlığın en önemli sebebinin gösterir gibidir. Şöyle ki II. Abdülhamit, basına siyaset konusunda yasak uygulamaktaydı. Kıraathane üyeleri, düşünce özgürlüğü ile siyaset konusunu 1890'lı yıllarda daima ele aldılar. Derviş Efendi ise hedeflerine ulaşmak için padişahın basındaki uygulamasına bağlı kalarak *Zaman*'da siyasete yer vermemeyi tercih etti. Bundan dolayı kıraathane üyeleri ile Derviş Efendi arasında anlaşmazlık ortaya çıktı ve aşırı menfaatperest olmakla suçlandı.

A. KIBRIS TÜRK BASININA DESTEK

Osmanlı yönetimi, geçici olarak İngiltere'nin idaresine bıraktığı Kıbrıs'ta, basın çalışmalarını naip ve müftü vasıtasıyla takip etmekteydi. Bâbîâlî, adadaki naip ve müftü tarafından aldığı raporlar doğrultusunda basın politikasını belirlemekteydi.

II. Abdülhamit ve Osmanlı Hükümeti, kendi politikalarına uygun yayın yapan gazete sahip ve yazarlarını para ile desteklediği gibi verdiği rütbe ve nişanlarla da o kişilerin Kıbrıs Türk toplumu içindeki itibarlarını arttırdı. Padişah ve Bâbîâlî, dış basına özellikle Avrupa gazetelerine karşı bu uygulamayı para yardımını ön planda tutarak gerçekleştirdi¹⁵.

Zaman'ın 9. sayısının çıktığı 20 Şubat 1892'de Kıbrıs Naibi Seyyit Mustafa ile Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfık Efendiler, Sadaret'e yazdıkları arzuhalde, adı geçen gazetenin yayın hayatına girmesinin ada müslümanları (Türkleri) bakımından faydalı olduğunu belirttiler. Bunun üzerine 7 Mart 1892'de Bâbîâlî, gazetenin sahibi olan Tüccarbaşı Derviş Efendi'yi terfi ettirerek ikinci rütbenin ikinci sınıfından birinci sınıfına yükseltti¹⁶. Birkaç ay sonra da II. Abdülhamit, aynı kişiye üçüncü rütbe mecidî nişanı verdi¹⁷.

Yine 1892 yılında Mehmet Faik ve Mustafa, Rum gazetelerine karşı mücadele eden *Zaman* gazetesi için Yıldız Sarayı'ndan malî yardım istediler¹⁸. Aynı yıl içinde bu istek kabul edildi. Kıbrıs Türklerinin aralarındaki ayrılıklara

¹⁴ *Zaman*, nu. 123, 16 Teşrîn-i sâni (Kasım) 1894, s. 1.

¹⁵ Fatmagül DEMİREL, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1996, s. 81 vd.

¹⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), İrade Dahiliye (İ. DH.), nu. 99451; *Zaman*, nu. 14, 25 Mart 1892, s. 1.

¹⁷ BOA., İrade Taltifat (İ. TAL.), nu. 24 S 1310.

¹⁸ BOA., İrade Hususi (İ. HUS.), nu. 32 M 1310.

son vermesi, birlik olmalarını sağlaması, haklarını koruması ve Rum gazetelerindeki kötü yayınlar ile suçlamaları reddedip cevaplaması için *Zaman* gazetesine ayda 1500 kuruşluk yardımda bulunuldu¹⁹.

Kıbrıs naibi ile müftüsü 1893 temmuzunda, *Zaman*'da padişaha sadık yayında bulunmasından ve Rum basını ile başarılı mücadelesinden dolayı Derviş Efendi'nin rütbesinin mirmiranlığa yükseltilmesini istediler²⁰. Onların bu istekleri, iki yıl sonra gerçekleşti.

Bu arada 1893 ağustosunda *Zaman* gazetesinin müdürü ve imtiyaz sahibi olarak Derviş Efendi, Dahiliye Nezareti'ne yazdığı bir dilekçede, gazetesini Osmanlı saltanatı ile devleti için yayınladığını ve matbaasının bir makineye ihtiyacı olduğunu bildirirken söz konusu aracın satın alınması için 50 lira yardım talebinde bulundu. Padişahın 31 Ekim 1893 tarihli iradesi ile istenilen yardıma geçildi²¹.

II. Abdülhamit, 1894'te Cezair-i Bahr-ı Sefid (Akdeniz Adaları) Vilâyeti Maarif Müdürü Ziver Efendi'ye eğitimdeki övücü etkisinden dolayı üçüncü rütbe tevcih etti²². *Zaman*'da "*Kıbrıs Tarihi*" başlıklı tefrikası yayınlanan Ziver Efendi'nin gazete ile olan bağlantısına Padişahın iradesinde değinilmediği görüldü.

Zaman'ı çıkaran Derviş Efendi, başta II. Abdülhamit olmak üzere Osmanlı yönetiminin istediği yönde yayınlar yapınca 2 Nisan 1895'te kendisine verilen mirmiranlık rütbesi ile paşa oldu²³. Ardından da 18 Temmuz 1896'da Derviş Paşa'ya üçüncü rütbeden Osmanlı nişanı verildi²⁴.

II. Abdülhamit ve Osmanlı Hükümetlerinin *Zaman* gazetesine olan destekleri 1898'e kadar iyi bir biçimde devam etti. Gazete, bu yardımlar sayesinde 301. sayıya ulaştığını açıklarken önceki yıllarda olduğu gibi sonraki yıllarda da Padişah'a bağlı kalacağını açıkladı²⁵.

Zaman gazetesini ve Derviş Paşa dışında da Osmanlı yönetiminden yardım isteğinde bulunan Kıbrıs Türk gazete ve yetkilileri vardı. Bunlardan birisi, *Yeni*

¹⁹ BOA., İ. HUS., nu. 135 S 1310; Yıldız Arşivi Hususi (Y.A. HUS.), nu. 264/136. İkinci belgenin fotokopisi için bk. EK 1.

²⁰ BOA., Eyalat-ı Mümtaze - Kıbrıs (A. MTZ. KB.), nu. 2/5.

²¹ BOA., İ. DH., nu. 37 R 1311; Bâbîâlî Evrak Odası (BEO.), Nezaret Gelen-Giden Defteri (N. GGD.), nu. 1003/63-1, müsvedde nu. 901, sıra nu. 75.

²² BOA., İ. TAL., nu. 28 R 1312; *Zaman*, nu. 123, 16 Teşrin-i sâni 1894, s. 2.

²³ BOA., İ. TAL., nu. 99 L 1312. Bu belgenin fotokopisi için bk. EK 2.

²⁴ BOA., İ. TAL., nu. 43 S 1314.

²⁵ *Zaman*, nu. 301, 11 Mart 1898, s. 1.

Zaman'dan sonra çıkan *Kıbrıs* gazetesinin (6 Mart 1893-31 Ekim 1898, 318 sayı) müdürü ve sahibi olan Mustafa Asaf bin Kûfî (Kûfîzâde Mustafa Asaf) idi. Bu kimse, 1896'da Bâbîâlî'den malî yardım talebinde bulundu ve isteği olumlu karşılandı²⁶.

Osmanlı yönetimi ile Kıbrıs Türkleri arasındaki yardımlaşma tek taraflı değildir; karşılıklıdır. Osmanlı Hükümeti, yeri geldikçe Kıbrıs Türk basınına destek verirken, Kıbrıs Türkleri ve gazeteleri de benzeri davranışlarda bulundular. Meselâ 1906'da Kıbrıs Türklerinin Hicaz demiryolunun yapımına para yardımında buldukları bilinmektedir²⁷. Ayrıca 1914'te *Kıbrıs* gazetesi ile ada Türklerinin Osmanlı deniz kuvvetlerinin güçlenmesi için başlatılan yardım kampanyasına ettikleri yardımlar unutulmamalıdır²⁸.

B. KIBRIS BASININI TAKİP

II. Abdülhamit döneminde Osmanlı yönetimi, egemenliğini ve mutlakiyet sistemini koruyabilmek için hem ülke içindeki ve hem de ülke dışındaki yerli ve yabancı basını takibe aldı. Dolayısıyla İngiliz yönetimindeki Kıbrıs'ta yayınlanan Türk ve Rum gazeteleri de takibe alınanlar arasındaydı. Dış basını takip etmek üzere Hariciye Nezareti, Matbuat-ı Ecnebiye Müdürlüğü'nü kurdu²⁹.

1. RUM BASININI TAKİP

Osmanlı yönetimi, bir süre önce kendi uyuğundan olan Kıbrıs müslümanları ve hıristiyanları arasında bölücülük ve Enosis yolunda yayın yapan Rum gazetelerinin faaliyetlerini de kontrol altında tutmaya çalıştı. Tabii aynı yöndeki yayınlar, Yunan basınında da vardı. Rum ve Yunan gazetelerinin takibi Maarif Nezareti'ne bağlı olan Rumca Matbuat Müfettişi tarafından yapılmaktaydı. Gayr-ı müslimlerin çalıştırıldığı bu görevdeki bir müfettişin maaşı 1889'da 1200 kuruştur³⁰.

Kıbrıs'ta yayınlanan Rumca gazetelerden biri, borazan anlamına gelen *Salpinks* idi. Bu gazete, 25 Ocak 1884'ten itibaren Hourmozios tarafından

²⁶ BOA., A. MTZ. KB., nu. 2/26; BEO., N. GGD., nu. 1003/63-1, müsvedde nu. 401, sıra nu. 66.

²⁷ BOA., A. MTZ. KB., nu. 2/101, 3/19, 3/20, 3/22.

²⁸ BOA., Meclis-i Vükelâ Mazbataları, D.236, G. 43.

²⁹ BOA., İrade Hariciye, nu. 20510.

³⁰ BOA., İ. DH., nu. 90684.

Lefkoşa'da haftalık olarak çıkarılmakta ve Kıbrıs, Yunanistan, Osmanlı Memleketi, Mısır, Fransa, İngiltere ve Amerika'da dağıtılmakta idi³¹. Gazetenin ada dışında dağıtılmasının amacı, şüphesiz Enosis konusunda hem Rumları ve hem de gönderildiği ülkenin insanları ile yöneticilerini etkilemekti.

Bâbîâlî, Enosisçi *Salpinks* gazetesini takip etmekteydi. Gazetenin Osmanlı Devleti bakımından muhtemelen sakıncalı olan bir makalesi, 1891 yılı sonuna doğru padişaha ulaştırıldı³².

Bâbîâlî'nin takip ettiği bir başka Kıbrıs Rum basın organı, M.Ö. 434-374 yıllarında yaşadığı sanılan ve Finikelilere karşı savaştığı söylenen mitolojik bir kişinin adını taşıyan *Evagoras* gazetesi idi (14 Mart 1890-10 Temmuz 1905)³³. M. Katalonos tarafından haftalık olarak Lefkoşa'da çıkarılan bu gazete, 1894'te ada Rumlarını Osmanlı'ya karşı silâhlî mukavemete yönlendirdi. Bunun üzerine Osmanlı yönetimi, gazetenin Osmanlı ülkesine girişini yasakladı³⁴.

Bâbîâlî, Enosisisten bahseden ve onun propagandasını yapan Rum gazetelerini Kıbrıs dışında yayınlansa da takip edip gerekli önlemleri almaktaydı. Bu gazetelerden biri, Rumların Londra'da yayınladıkları *Elenia* idi. Bu gazetenin 1895'te yayınladığı bir makale, adanın Yunanistan'a bağlanması ile ilgili olup Kıbrıs Rumlarını kışkırtmaya yönelikti³⁵.

2. TÜRK BASININI TAKİP

Osmanlı yönetimi, Kıbrıs Türk basınına adaya atadığı naip ve müftü vasıtası ile takip altına aldı. Bâbîâlî, bu işi üstlenen kimseleri çalışmalarında başarılı tutabilmek için onlara rütbe ve nişanlar vermeyi bir metod olarak benimsedi. Elbette görevlerindeki başarılarından ötürü rütbe ve nişanı hak eden kimseler vardı. Söz konusu kimseler, yalnız Kıbrıs Türk gazetelerini değil, aynı zamanda Genç Türklerin Kıbrıs'a giren ve Kıbrıs üzerinden Osmanlı kentlerine gönderilen gazetelerini de kontrol altında tutmaya çalışmaktaydılar.

Yukarıdaki çalışmalara birkaç misal verilebilir. Meselâ 13 Temmuz 1895'te Osmanlı yönetimi, İngiltere'de yayınlanan ve saltanat aleyhinde yayın

³¹ ÜNLÜ, *a.g.e.*, s. 231, 233, 234.

³² BOA., İ. DH., nu. 97960; Y.A. HUS., nu. 252/104.

³³ *Evagoras* gazetesi hakkında fazla bilgi için bk. ÜNLÜ, *a.g.e.*, s. 238-40. Bu gazetenin kaç sayı çıktığı şimdilik bilinmemektedir. Bk. COBHAM, *a.g.e.*, s. 512.

³⁴ BOA., A. MTZ. KB., nu. 1-A/1-6; BEO., N. GGD., nu. 1003/63-1, müsvedde nu. 322, sıra nu. 167.

³⁵ BOA., İ. HUS., nu. 4 ZA 1312.

yapan *Hürriyet*³⁶ gazetesinin adaya girişinin ve kıraathanelerde okunmasının yasaklanması hususunda önlemler alınmasını Kıbrıs Naipliği'nden istedi³⁷. Diğer yandan 8 Haziran 1896'da Aydın Valisi, 21 Ocak-8 Temmuz 1896 tarihlerinde Kahire'de 159-184. sayıları çıkarılan *Mizan*³⁸ gazetesinin Lefkoşa üzerinden Anadolu'ya gönderildiğini Dahiliye Nazırı Mehmet Memduh Paşa'ya bildirdi³⁹.

Dahiliye Nezareti, aynı yıl içinde Kıbrıslı Hacı Mustafa Efendi'nin gazete çıkarmak için Beyrut'tan hurufat (matbaa harfleri) satın almasını engellediği gibi buna fırsat verilmemesi için ilgililere emirler gönderdi⁴⁰. Öyle ki Bâbîâlî, bir gazetenin pazarlanan araç ve gereçlerini satın almakta ve habersiz olarak başkalarının eline geçmesini istememekte idi⁴¹.

1897'de Bâbîâlî ile onun Kıbrıs'taki basın takipçisi konumundaki naip ve müftüsüne göre, "*evrâk-ı muzırra*" (zararlı kâğıtlar / yazılar, sakıncalı yayın) olan *Kanun-ı Esasi* gazetesini Mısır'da yayınlayan Muhittin adlı bir kişi Kıbrıs'a geldi. Kıbrıs Naip Vekili ve Müftüsü Ali Rıfki Efendi, halkı "*iğfal ve idlâle*" (aldatma ve nazlanmaya) çalıştığı iddiası ile Muhittin'in adadan çıkarılması yönünde faaliyet gösterdi⁴².

Hürriyet ve *Mizan* gazeteleri ile Hacı Mustafa Efendi ve Muhittin hakkında uygulanan yasaklar; özgürlük, anayasa ve meşrutiyetin hayata geçişini engellemek ve mutlakiyet sistemini korumak ile ilgiliydi. Gerçekten de basını takip işinde, Genç Türklerin faaliyetlerinin kontrol altında tutulması veya önlenmesi önemli bir husustu. Bu bakımdan Osmanlı yönetimi, kendi ülkesinde ve yurt dışında çıkarılan Genç Türklere ait gazeteleri sıkı bir takibe aldı. Bu gazeteler arasında Kıbrıs'ta yayımlanan *Kokonoz*, *Akbaba*, *Kıbrıs*, *Feryat* ve *Zaman* da bulunmaktaydı. Nitekim 1897'de zihinleri rahatsız ettiği iddiasıyla *Kokonoz* gazetesinin Osmanlı ülkesine girmemesi Dahiliye, Zaptiye, Posta ve Telgraf ile Rüşumat Nezaretlerine duyuruldu⁴³.

Basını takip işinde, Genç Türklerin çalışmalarının önlenmesi veya kontrol altında tutulması önemli bir durumdu. II. Abdülhamit ve Bâbîâlî, rejim

³⁶ *Hürriyet* gazetesi, Selim Faris tarafından 1894'ten itibaren Londra'da yayımlandı. Bk. Birol EMİL, *Mizancı Murad Bey Hayatı ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1979, s. 15, 16.

³⁷ BOA., A. MTZ. KB., nu. 1-A/1-6; BEO., N. GGD., nu. 1003/63-1, müsvedde nu. 301, sıra nu. 212.

³⁸ *Mizan* gazetesi, Mizancı Murat tarafından 1886-1909 yılları arasında İstanbul, Kahire, Paris ve Cenevre'de yayımlandı. Bk. EMİL, *a.g.e.*, s. 231-32.

³⁹ BOA., Kâmil Paşa Evrakı, nu. 86-6/549.

⁴⁰ BOA., A. MTZ. KB., nu. 2/6.

⁴¹ BOA., BEO., N. GGD., nu. 274/7-1.

⁴² BOA., A. MTZ. KB., nu. 2/45; BEO., N. GGD., nu. 1003/63-1, müsvedde nu. 93, sıra nu. 465.

⁴³ BOA., İ. HUS., nu. 116 RA 1315; BEO., N. GGD., nu. 1003/63-1, müsvedde nu. 228, sıra nu. 417.

karşıtı olan kişi ve gazetelere yönelik birçok taktik denemesinde bulundu. Bunlar arasında sık uygulananlardan biri, Genç Türkler'e malî yönden destek sağlayıp onları etkisiz duruma düşürmektir. Osmanlı Hükümeti, Kıbrıs'ta yayınlanan Genç Türkler yanlısı *Akbaba*, *Kıbrıs* ve *Feryat* gazetelerine karşı bunu denedi ve başarılı da oldu.

Kıbrıs İdare ve Maarif Meclisi üyelerinden Musa Sami Efendi, 23 Aralık 1898'de Dahiliye Nezareti'ne bir arzuhal yazdı. Bu belgede Genç Türkler lehinde yayın yapan *Kıbrıs*⁴⁴ ve *Akbaba* gazeteleri birer "hezeyân-nâme" (saçmalayan gazete / saçmalama gazetesi) olarak gösterildi. Yine aynı belge ile, ada halkının bu gazetelere inanmadıkları, gazete sahiplerine hakaret ettikleri, gazete sahiplerinin evlerinden sokağa adım atmadıkları, gazetelere müşteri çıkmadığı, gazetelerini kapatmak üzere *Akbaba* (1 Ekim 1897-5 Ağustos 1898, 23 sayı) sahibi Ahmet Tevfik Bey'e defaten 30 lira ve ayda 3 lira, *Kıbrıs* sahibi Kûfîzâde Mustafa Asaf Bey'e ise 500 lira Osmanlı Hükümeti tarafından sükût hakkı (sus payı) verildiği ve gazetelerini kapatanların yeniden yayına hazırlandıkları duyuruldu⁴⁵.

11 Aralık 1899'da yayın hayatına giren *Feryat* gazetesi, 22 Aralık 1899'da II. Abdülhamit ve yönetimi tarafından "hezeyân-nâme" olarak suçlanınca, 4. ve son sayısı 22 Ocak 1900'de yaylandıktan sonra kapandı. Ardından gazetenin sahibi olan Hocazâde Osman Enverî'ye Bâbîâlî'den 300 kuruş aylık verildi⁴⁶.

II. Abdülhamit'in sağladığı malî imkânları kabul eden Genç Türklerin bir kısmı, derneklerini ve politikalarını terk ettiler. Ama diğer bir kısmı ise, derneğin para sıkıntılarının aşılmasına yardımcı olmak üzere aktivitelerini bilerek azalttı veya rejim karşıtı çalışmalarına gizlice devam etti. Meselâ 1900'de Dr. Abdullah Cevdet Viyana'daki, İshak Sükûtî Roma'daki ve Tunalı Hilmi Madrit'teki Osmanlı elçiliklerinde görev alınca devletten edindikleri maaşları ile dernek ve gazetelerini gizlice desteklediler⁴⁷.

Kıbrıs'ta Osmanlı Devleti'nden aldıkları para yardımı üzerine rejim karşıtı yayın yapan gazetelerini kapatanlar arasında *Akbaba*'yı çıkaran Ahmet Tevfik, *Kıbrıs*'ı yayınlayan Kufîzâde Mustafa Asaf ve *Feryat*'ı neşreden Hocazâde Osman Enverî vardı. Musa Sami Efendi'nin yayın hazırlığı yapma

⁴⁴ *Zaman* gazetesi de *Kıbrıs* gazetesine hezeyanname suçlamasında bulunmaktaydı. Bk. *Zaman*, nu. 317, 1 Temmuz 1898, s. 1.

⁴⁵ BOA., A. MTZ. KB., nu. 2/61.

⁴⁶ Özcan MERT, "Kıbrıs'ta Bir Genç Türkler Gazetesi: *Feryat*", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, nu. 12, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1998, s. 189-203.

⁴⁷ Jr. Ernest Edmorson RAMSAUR, *Jön Türkler ve 1908 İhtilâli*, çev. Nuran ÜLKEN, Sander Yayınları, İstanbul 1972, s. 71; Bernard LEWIS, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin KIRATLI, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1970, s. 198-99.

hususunda ihbar ettiği ilk iki kişiden sadece Ahmet Tevfik'in gazete çıkardığı bilinmektedir. Gerçekten Genç Türkler gibi Ahmet Tevfik de bir gazete olarak *Mirat-ı Zaman*'ı (28 Nisan 1901-11 Nisan 1910, 367 sayı) yayınlamaya başladı⁴⁸. Bâbîâlî'den para yardımı alan *Zaman* ise döneminin en uzun ömürlü gazetesi oldu.

II. BÂBİÂLÎ'NİN ZAMAN'A BASKISI VE GAZETENİN KAPANMASI

Kıbrıs'ta basını takip etmekle görevli kimseler, kendi aleyhlerinde bir yayın yapınca buna tepki gösterir ve gazeteyi İstanbul'a şikâyet ederlerdi. Nitekim *Zaman* gazetesi, Kıbrıs Naibi Mustafa Fevzi Efendi hakkında bir yayın yapınca 30 Kasım 1893'te durum hemen İstanbul'a duyuruldu. Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfkı Efendi, bu yayının gerçek dışı olduğunu ve adadaki Türk eşrafı ile ahalisinin dilekçelerinin gönderildiğini Şeyhülislâmlık vasıtasıyla Bâbîâlî'ye haber verdi⁴⁹. Tirajı 500 olan *Zaman* gazetesi⁵⁰ hakkında padişaha ve Osmanlı Hükümeti'ne yapıldığı bilinen ilk şikâyet şimdilik budur.

A. ABDÜRRAHİM İRFAN KONUSU

Zaman gazetesinin 16 Kasım 1894'te yayınlanan 123. sayısında Abdürrahim İrfan imzasıyla çıkan bir makale, başta II. Abdülhamit olmak üzere Osmanlı yönetimini rahatsız edince gazetenin Osmanlı kentlerine girişinin yasaklanması bir önlem olarak düşünüldü⁵¹.

13 Aralık 1894'te Bâbîâlî, Kıbrıs Naibliği'ne bir yazı yazdı. Burada *Zaman* gazetesinde kullanılan kelime ve tabirlerin normal sınırı geçtiği, nazarı dikkati çektiği, gazetenin uygun meslekten sapmasının mevki ve siyasî bakımdan münasip olmayacağı ve doğru yoldan ayrılması için gazete sahibine gerekli tembih ve tavsiyelerin yapılması bildirildi⁵².

Kıbrıs naibi, 14 Ocak 1895'te, Sadaret'e gönderdiği yazısında, gereğini yaptığını ve Derviş Efendi'nin padişaha sadık, devlet ve millet menfaatine hizmet veren bir kimse olduğunu belirtti⁵³.

⁴⁸ ALTAY, *a.g.e.*, s. 10; ÜNLÜ, *a.g.e.*, s. 35-38.

⁴⁹ BOA., BEO., N. GGD., nu. 1003/63-1, müsvedde nu. 252, sıra nu. 96.

⁵⁰ *Zaman* gazetesinin tirajı; 1893-1896 yıllarında 500, 1897'de 400 ve 1899-1900 senelerinde ise 500 olarak gösterilmektedir. Bk. Hasan BEHÇET, *Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)*, Lefkoşa 1969, s. 250.

⁵¹ BOA., A. MTZ. KB., nu. 1-A/1-6, 33.

⁵² BOA., A. MTZ. KB., nu. 1-A/1-6, 34; BEO., N. GGD., nu. 1003/63-1, müsvedde nu. 616, sıra nu. 223.

⁵³ BOA., A. MTZ. KB., nu. 1-A/1-6, 30.

Şimdi şikâyet konusu olan makalelerin ele alınması ve değerlendirilmesi yararlı olacaktır. Önce Abdürrahim İrfan'ın makalesine bakılacaktır. Yazar, *Zaman*'ın "*Bend-i Mahsûs*" (Özel Makale) köşesindeki "Teşvîk" başlıklı makalesinde "yiğit ve çalışkan gençler"e hitap etmektedir.

Yazarın gençlere anlattıklarının sadeleştirilmiş özeti:

"Mensubu olmakla övündüğümüz dinimizin kutsallığını yüceltip yaymaya, milletimizin mutluluğunu ve sevgili vatanımızın onuru ile namusunu korumaya çalışalım. Bu gayrete bağlıdır.

İnsan, rastladığı engelleri alt üst eder. O engelin güçlüğüne bakıp da azminden usanmamalıdır, korkmamalıdır. Vatanın ikbali ve milletin aydını olan gençlerin kalbine korku gelmemelidir.

Vatanın gençleri! İbret alınız. Halk, Allah'ın adaletini tatil etmek ve Allah'ın koruması ile ömrün mutluluğunu kaldırmak isteyen aşağılık kimselerin yaptıkları zulümlere artık dayanamıyor.

Halkı, bu hakaret ve itibarsızlıktan kurtarmaya çalışalım ki bir gün kurtuluş ve zafer bizim olacaktır. O zaman vatanın her saniye dökülen kanlı yaşlarını dindireceğiz ve yüzünü güldüreceğiz.

Bu, sebat (direşme) ve gayrete bağlıdır. Sebat ve gayretten zafer ve kurtuluş meydana gelir."

Abdürrahim İrfan, makalesinin yayınlanmasından iki hafta sonra 30 Kasım 1894'te *Zaman*'ın 125. sayısında yayınlanan bir yazısında gazete yönetimine teşekkür etti. Aynı sayıdaki cevabında gazete yönetimi, onun bu düzgün makalesi ile fikir yüceliğini ve yaradılış yeteneğini kanıtladığını ve *Zaman*'ın bu gibi faydalı eserlere açık olduğunu belirtti.

25 Ocak 1895'te çıkarılan *Zaman*'ın 133. sayısında, Halep'ten Emirzâde Mehmet İhsan'ın gönderdiği bir yazı yayımlandı. Bu yazı, Abdürrahim İrfan'ın makalesi lehindedir. Aynı sayıda gazete yönetimi, yazı ve görüşlerinden dolayı Emirzâde'ye teşekkürlerini bildirdi.

Abdürrahim İrfan'ın makalesi lehinde Emirzâde'nin yazdığı yazı ve gazete yönetiminin her iki yazara bu durumda olumlu yaklaşımı ilgi çekici bir husustur. Ancak Abdürrahim İrfan'ın sonraki sayılarda makalelerinin çıkıp çıkmadığı şimdilik kesin olarak bilinmiyor. En azından *Zaman*'ın 128 - 140. sayılarında yazarın herhangi bir makalesine rastlanmadı.

Abdürrahim İrfan'ın tartışma konusu olan makalesinde, II. Abdülhamit dönemindeki zulümlere açık bir şekilde olmasa da dolayısıyla değinilmektedir. Vatanın ve milletin mutluluğu için gençlerin, adı verilmesede Genç Türkler gibi, sebat ve gayret ile mücadele etmeleri tavsiye edilmektedir.

Bu makaledeki fikirler ve bazı kelimeler ile deyimler II. Abdülhamit ve Osmanlı yönetimini rahatsız etmiş olmalıdır. Sansür yönetimi, bunu, heyecan veren bir makale olarak gördü. Dikkati çeken bir gazetede bu tür makalelere devam edilirse ülkeye girişinin önlenmesi yoluna gidileceği ilgililere bildirildi⁵⁴.

Ayrıca *Zaman* gazetesinin yazı dilinin değiştirilmesi için Derviş Efendi'ye durumun anlatılması yoluna da gidildi⁵⁵.

B. ZİVER EFENDİ KONUSU

Zaman gazetesi, Ziver Efendi'nin "*Kıbrıs Tarihi*" adlı eserini tefrika halinde yayınlamakta idi⁵⁶. Tefrika devam ederken kendisine üçüncü rütbe verildiği haberi, 16 Kasım 1894 tarihinde çıkan *Zaman*'ın 123. sayısında yer aldı. Yazar Padişah tarafından ödüllendirilmesine rağmen, gazetenin sonraki iki sayısında (124, 125) yayınlanan tefrika bölümleri basın takipçileri ile Bâbüâlf'yi rahatsız etti.

Söz konusu olan bölümlerde kullanılan bazı kelimeler ile deyimler; normal sınırları aştığı, nazar-ı dikkati çektiği, gazeteyi normal mesleğinden saptırdığı, mevki ve siyasi bakımdan uygun olmadığı ve gazetenin normal yoldan ayrılması için Derviş Efendi'ye tavsiyelerde bulunulması Kıbrıs Naipliği'ne 13 Aralık 1894 tarihli bir yazı ile bildirildi⁵⁷. Naip, istenilen görevi yerine getirip Derviş Efendi'nin olumlu duyurusunu Sadaret'e 14 Ocak 1895'te yaptı⁵⁸.

Ziver Efendi'nin yukarıdaki yazışmalara sebep olan yazılarında neler vardı? Söz konusu yazılar, Kıbrıs tarihinin 1360-1392 dönemi kapsamaktadır. Belirtilen tarihler arasında Kıbrıs Kralı I. Pierre'e (1359-1369) karşı kardeşi

⁵⁴ BOA., A. MTZ. KB., nu. 1-4/1-6, 33.

⁵⁵ BOA., A. MTZ. KB., nu. 1-4/1-6, 34; BEO., N. GGD., nu. 1003/63-1, müsvedde nu. 616, sıra nu. 223.

⁵⁶ *Zaman* gazetesi yönetimi, Ziver Efendi'nin eserini tefrika halinde yayınladıktan sonra önce forma halinde ve ardından da kitap olarak çıkardı. Fazla bilgi için bk. *Zaman*, nu. 131, 11 Kânûn-ı sâni (Ocak) 1895, s. 4; ZİVER, *Kıbrıs Tarihi*, Zaman Matbaası, Lefkoşa 1312; Özcan MERT, "Kıbrıs Türk Tarihçiliği", *Türk Kültürü*, c. VIII, nu. 92, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1970, s. 511.

⁵⁷ BOA., A. MTZ. KB., nu. 1-A/1-6, 34.

⁵⁸ BOA., A. MTZ. KB., nu. 1-A/1-6, 30.

Jacques'ın gizli ittifak girişimlerinde bulunması, kralın sarayında öldürülmesi, I. Pierre'in yerine II. Pierre'in tahta çıkması, sarayda hapsedilmesi, krallık hanedanından Jacques'ın idam edilmesi, II. Pierre'in resmî işlerine müdahale edilmesi ve ölümü ile hapisteki Jacques'ın kral seçilmesi anlatılmaktadır⁵⁹.

Ziver Efendi'nin verdiği bilgiler, II. Abdülhamit'i ve yandaşı olan kraldan fazla kralcı nazır ve bürokratları rahatsız etti. Ayrıca bazı sansür memurları, geçimlerini ve varlıklarını garanti altına alabilmek için II. Abdülhamit dönemi rejiminin gereklerine uydular⁶⁰. Bunun tabii bir sonucu olarak, sadece rejim ve siyasete ait haber ve yorumlara değil ülkedeki depremle ilgili haberlere dahi sansür uygulandı⁶¹.

II. Abdülhamit, Ziver Efendi'nin tefrikasında bulunan bir kralın öldürülmesi veya tahtından indirilip yerine hapisteki bir kimsenin getirilmesi gibi bilgilerden rahatsızlık duydu. Çünkü o, 1876'da Abdülaziz ile V. Murat'ın tahttan indirilmeleri sonucu padişah olmuştu. Daha da önemlisi, saltanatının ilk yıllarında (1878) V. Murat'ı ikinci defa tahta çıkarmaya yönelik Ali Suavi ve Skaliyeri-Aziz Bey olaylarını yaşamıştı⁶². Tefrikadaki bilgiler, II. Abdülhamit'e kendisinin haledilmesini ve göz hapsinde tutulan V. Murat'ın yeniden tahta çıkarılmasını çağrıştırdı. Zira bu dönemdeki Genç Türkler muhalefet hareketi içinde böyle bir görüş vardı⁶³.

II. Abdülhamit, Osmanlı halkı içindeki okur yazarların bir hükümdarın haledilmesi ve öldürülmesi ile ilgili bir bilgi ve haberi öğrenmemeleri için basına sansür uyguladı⁶⁴. Çünkü bir hükümdarın tahtından indirilmesi türünde bir haberi okuyan kimsenin, özellikle de Genç Türkler tarafı birinin, çevresindeki okuması yazması olmayanlar üzerinde, anayasa ve meşrutiyete karşı olan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi konusunda etkili olabilir düşüncesi ile bu tür sansürler tatbik edilmekte idi. Hattâ Genç Türklerin tahta

⁵⁹ Ziver Efendi'nin eseri, bir kitap olarak yayınlanınca bir nüshası padişaha gönderildi. Sansüre konu olan bilgiler kitapta da aynen mevcuttur. Bk. ZİVER, a.g.e., s. 68 vd.; Halil Fikret ALASYA, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1964, s. 34-35.

⁶⁰ Orhan KOLOĞLU, " 'Muzır' Ararken Alay Konusu Olan Rejim: II. Abdülhamit Sansürü", *Tarih ve Toplum*, c. VII, nu. 38, İletişim Yayıncılık, İstanbul 1987, s. 81.

⁶¹ Osman KÖKER, "İstanbul, Adapazarı, İzmit, Yalova, 10 Temmuz 1894 - Sansüre Uğramış Bir Deprem", *Toplumsal Tarih*, c. XII, nu. 69, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1999, s. 4-7.

⁶² LEWIS, a.g.e., s. 173-76.

⁶³ Ahmed Bedevi KURAN, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihad ve Terakki*, Tan Matbaası, İstanbul 1948, s. 65; a.g.y., *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, Baha Matbaası, İstanbul 1956, s.141.

⁶⁴ II. Abdülhamit döneminde bir hükümdarın katledilmesi haberi tehlikeli bir konu idi. "Öyle ki 1903'te Sırp kral ve kraliçesinin âni ve aynı zamanda ölümlerini Türk gazeteleri mide fesadına atfetmişlerdi. Aynı şekilde Avusturya İmparatoriçesi Elizabeth zatürriyeden, Cumhurbaşkanı Carnot inmeden, Başkan Mc Kinley şirpençeden ölüyorlardı". Bk. LEWIS, a.g.e., s. 186.

çıkarmak istedikleri V. Murat'ı hatırlatan padişahların Murat adı da gazetelere girememekteydi⁶⁵.

II. Abdülhamit döneminde Türk basını, o dönem hükümdarları ile ilgili suikast haberlerini, ölüm sebep ve biçimlerini değiştirerek yayınlamakta idi. Meselâ Fransa Cumhurbaşkanı Sadi Carnot (1837-1894), 24 Haziran 1894'te Lyon'da bir İtalyan anarşist tarafından öldürüldü⁶⁶. Bu haber, Türk basını tarafından cumhurbaşkanının inmeden öldüğü şeklinde duyuruldu⁶⁷. Buna karşılık başta Fransa olmak üzere Avrupa gazeteleri olayı aynen haber vermekte idi. Türk aydınları, doğru haberi İstanbul'a gelen Avrupa gazetelerinden öğrendiler⁶⁸. II. Abdülhamit'in bu çeşit haberlere sansür uygulamasının en önemli sebebi, bu haberlerden etkilenecek kimselerin kendisine karşı bir suikast girişiminde bulunmalarını önlemek olmalıdır.

Ziver Efendi'nin tarih araştırmasında uygulanan sansür tam anlamıyla bir baskı ve komedidir. Çünkü Ziver Efendi'nin beş yüzyılı aşkın bir zaman öncesine ait olan art niyetsiz tarih araştırmasındaki bir ifadeyi, haftalık bir gazete haberi gibi yorumlayarak sansür kapsamına almak başka nasıl açıklanabilir?

C. ZAMAN ' IN KAPANMASI

Zaman, İstanbul'un takip ve baskısı devam ederken 3 Ocak 1895'te dördüncü yıldönümünü kutladı. Kutlama sayısında üç yılın değerlendirilmesi yapılırken padişaha da dua edildi⁶⁹. Bunun üzerine Kıbrıs Naibi, 14 Ocak 1895 tarihli yazısıyla gazetenin sahibi Derviş Efendi hakkında İstanbul'a olumlu bilgiler verdi. Bilgiler, gazete sahibinin devlet ile millete hizmet edeceği ve padişah için canını feda edeceği biçimindeydi⁷⁰.

Cuma günleri yayın yapan *Zaman*, 11 Şubat 1895 (16 Şaban 1312) pazartesi günü özel bir nüsha olarak 136. sayısını neşretti. Bunun sebebi, hicrî tarihin padişahın doğum günü olmasıydı⁷¹. 15 Şubat 1895'teki 137. sayısında

⁶⁵ "Hal' edilen Sultan V. Murat'ın adı zikredilmedi - bu yüzden Bursa'da II. Murat'ın onbeşinci yüzyıla ait camininin 1904'de restorasyonuna ait gazete haberi 'Ebülfeht Sultan Mehmet Han Hazretlerinin peder-i cennet makarlarının camii şerifi' diye söz ediyordu". Bk. LEWIS, a.g.e., s. 185-86.

⁶⁶ "Carnot (Marie François, Sadi)", *Meydan-Larousse*, c. II, Meydan Yayınevi, İstanbul 1969, s. 792.

⁶⁷ LEWIS, a.g.e., s. 186.

⁶⁸ KOLOĞLU, "a.g.m.", s. 80.

⁶⁹ *Zaman*, nu. 131, 11 Kânûn-ı sâni 1895, s. 1.

⁷⁰ BOA., A. MTZ. KB., nu. 1-A/1-6, 30.

⁷¹ II. Abdülhamit, 21 Eylül 1842 (16 Şaban 1258) tarihinde doğmuştur. Bk. A. H(amdi) ONGUNSU, "Abdülhamid II", *İslâm Ansiklopedisi*, c. I, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul t.y., s. 76. *Zaman* gazetesi,

Zaman, II. Abdülhamit'in doğum günü hakkında iyi yayın yaptı. Adada 21 pare top atışıyla kutlamaların yapıldığı anlatıldı.

Zaman'ın doğum günü ile ilgili yayını, II. Abdülhamit'i olumlu bir şekilde etkiledi. Padişahın gazete ve sahibi hakkındaki olumlu etkilenmesinde, kendisine ulaşan ada naip ve müftüsünün olumlu arzuhallerinin de payı büyüktür. Bu gelişmeler sonunda 2 Nisan 1895'te padişah, Derviş Efendi'ye mirmiranlık (paşalık) verdi⁷².

Derviş'in paşalık ünvanını aldığı 1895 yılında Mehmet Memduh da Dahiliye Nazırı oldu. Nazırlığı 1908'e kadar devam eden Mehmet Memduh Paşa, iç ve dış basını çok sıkı bir takibe alıp sansür konusunda baskıcı bir tavır sergiledi. O, hemen her hafta Osmanlı ülkesine girmesi yasaklanan gazetelerin adını, yayın yerini, dilini ve numarasını Posta ve Telgraf, Hariciye, Maarif ve Zaptiye Nezaretleri, Dahiliye Matbuat İdaresi, Şehir ve Rüsumat Emanetleri ile ilgili vali ve mutasarrıflara duyurdu⁷³. Paşanın sansür konusunda ne kadar baskıcı olduğunu Beyrut'tan gelen rakamlar ispatlamaktadır. Beyrut'ta uyarı ve kapatma cezası alan basın organları ile ilgili olan bu rakamlardan, Mehmet Memduh Paşa'nın nazırlık dönemi ile önceki yıllara ait olanları karşılaştırıldığında durum daha net ve kesin bir biçimde ortaya çıkmaktadır⁷⁴:

Yıllar	Uyarı	Kapatma	Toplam
1878-1893	18	20	38
1894-1908	68	34	102

1896'dan itibaren *Zaman*'ın sahibi Derviş Paşa ile Bâbîâlî arasındaki ilişkilerin bozulmaya başladığı görüldü. Maliye Nezareti, paşanın 1896 ve 1897 yıllarına ait 13 aylık maaşı ödemedi. Bunun üzerine paşa, gazetesini çıkartabilmek için Kıbrıs Eytam Sandığı'ndan 80 lira kadar borç almak zorunda kaldı⁷⁵.

1898'den itibaren ise *Zaman* ile Bâbîâlî ilişkilerinin daha çok bozulduğu bilinmektedir. Dahiliye Nezareti tarafından yurda girmesi yasaklanan gazeteler

padişahın doğum günü için hicrî tarih olan 16 şabanı esas aldı. Bu sebepten II. Abdülhamit'in doğum günü milâdî takvime göre her yıl farklı günlere rastladı. Meselâ *Zaman*, padişahın doğum günü münasebetiyle özel olarak hazırladığı 293. sayısını 9 Ocak 1897 (16 Şaban 1315) pazar günü yayınladı.

⁷² BOA., İ. TAL., nu. 99 L 1312. Bu belgenin fotokopisi için bk. EK 2.

⁷³ BOA., Yıldız Arşivi Mütenevvia (Y. MTV.), nu. 165/84, 175/79, 175/346.

⁷⁴ KOLOĞLU, "a.g.m.", s. 82.

⁷⁵ BOA., A. MTZ. KB., nu. 2/51.

arasında *Zaman* da vardı. Gazetenin 301 ve 303. sayılarının yurda girişi 1898 mart ve nisanında yasaklandı⁷⁶.

Zaman'ın 301. sayısında, yardımlarından dolayı padişaha teşekkür edilirken bütün sayılarında kendisine nasıl bağlı kalındıysa sonraki nüshalarında da sadık kalınacağı belirtilip "*Padişahım çok yaşa!*" duasına yer verildi⁷⁷. Buna rağmen gazetenin Osmanlı yurduna girmesi yasaklandı. Yasağın başlıca sebebi, Yunanistan Kralı I. George'a (Yunanca söylenişi Yorgo A, yani I. Yorgo)⁷⁸ suikast girişimi ile ilgili haber olmasıdır⁷⁹. Çünkü bu haber, var olup olmadığı tartışılan basın sansürü ile ilgili gizli yönetmeliğin sekizinci maddesine aykırı idi⁸⁰. Gerçekten Osmanlı basını, krallara yönelik suikast haberlerini veremezken *Zaman*, bu tür haberleri vermekte idi. Nitekim 10 Eylül 1898'de Cenevre'de bir İtalyan anarşist tarafından bıçaklanarak öldürülen Avusturya İmparatoriçesi Elizabeth (1837-1898) ile ilgili suikast haberi⁸¹, bir ay kadar sonra *Zaman*'da imparatoriçenin bir İtalyan tarafından telef edildiği biçiminde haber olarak yayımlandı⁸². Osmanlı basınında ise bu ölümün sebebi zatürrie olarak duyuruldu⁸³.

Bâbîâlî ile *Zaman* gazetesi arasındaki ilişki ve bağlantılar 1899'da daha da gerginleşti. Bunun üzerine gazetenin yasaklanan sayıları geçmiş yıllara göre epey arttı. Osmanlı Hükümeti'nin aynı yıl içinde *Zaman*'ın on sayısının Trablusgarp'a varana kadar yurdun hiçbir yerine girmesine izin vermemesi bunu kanıtlamaktadır⁸⁴. Çünkü Trablusgarp'ta İttihat ve Terakkici aydınlar sürgünde bulunan görevlilerdi.

Zaman'ın Osmanlı yurduna girişini engelleyen yasaklamada Kıbrıs'taki Osmanlı görevlilerinin etkisi ve payı büyüktür. Nitekim 25 Temmuz 1899'da Ali Rıfıkı Efendi başta olmak üzere şeyh, naip ve diğer bazı kimselerden oluşan bir grup, Sadaret'e gönderdikleri bir arzualde Derviş Paşa ile *Zaman* gazetesi hakkında şikâyet ve hakarete bulundular⁸⁵.

⁷⁶ BOA., Y. MTV., nu. 175/79, 175/346.

⁷⁷ *Zaman*, nu. 301, 11 Mart 1898, s. 1.

⁷⁸ M. Murat HATİPOĞLU, *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1988, s. 35.

⁷⁹ *Zaman*, nu. 301, 11 Mart 1898, s. 2.

⁸⁰ Bk. dipnot 88.

⁸¹ "Elisabeth Wittelsbach'lı", *Meydan-Larousse*, c. IV, Meydan Yayınevi, İstanbul 1971, s. 194.

⁸² *Zaman*, nu. 331, 7 Teşrin-i evvel (Ekim) 1898, s. 2.

⁸³ Bk. dipnot 59.

⁸⁴ KOLOĞLU, "a.g.m.", s. 79.

⁸⁵ BOA., A. MTZ. KB., nu. 2/68, 3.

Bu belgede denmektedir ki:

Gazete sahibi Derviş Paşa, imzasına lâyıkiyla muktedir değildir. Kıskaç bir kimse olan paşa, önündeki herkesi yazar kabul ederek kötü niyetlilere hizmet etmek üzere, gazetesinde adanın ulema ve mütehayyızını (ileri gelen kimseleri) ile namusa yönelik makaleler yayınladı. Ayrıca o, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak istedi ve Osmanlı ülkesindeki rüştiye (ortaokul) ve idadilerde (liselerde) okutulan kitapları değersiz buldu. Gazetesinde yalan ve uydurma sözler yayınlarak kamunun zihinlerini karıştırdı ve Dahiliye Nazırı Mehmet Memduh Paşa ile bazı vilâyetlerin yöneticileri aleyhinde yayımlar yaptı. Bütün bunlar, Sadaret'e verilen gazetelerden anlaşılacaktır.

Yukarıdaki belgeyi gönderen kimseler, Naip Vecih Efendi ve eşraf hakkında halka gerçek dışı yayın yaptığı açıklanan *Zaman* gazetesi ödeneğinin ada eşrafından Ahmet Hulusi Bey'e verilmesini ve buradan alınan matbaa ile harflerinin iade edilmesi halinde hukukun korunacağını belirtip gereğinin yapılmasını istediler.

Aynı konuda 1899 yılının eylül ayı başında Matbuat-ı Dahiliye Müdürü Tahsin'in bir yazısı vardır. Burada özetle şunlara değinilmektedir:

Zaman gazetesi; bazı devlet memurları aleyhinde saldırılarda bulunuyor, okul kitaplarını kalitesiz bularak halkın zihnini karıştııyor, başka Türk gazetesi olmadığından tekzipler Rum gazetesine veriliyor, bu bakımdan *Zaman*'ın ödeneğinin Ahmet Hulusi Bey'e verilip onun tarafından çıkarılmasına müsaade edilsin. *Zaman*'ın eldeki nüshalarında zarar veren makalelere rastlandı. Osmanlı Hükümeti'nin ve müslümanların haklarını ve menfaatlerini koruyacak bir gazetenin kurulması Dahiliye Nezareti'ne bildirildi. Dahiliye Nazırı Mehmet Memduh Paşa da konuyu 7 Eylül 1899'da Sadaret'e ilettili.

İstanbul'da bu tür yazışmalar ve gelişmeler olurken 7 Eylül 1900'de 423. ve son sayısı çıkan *Zaman* bir daha yayınlanmadı. *Zaman*'ın kapanmasında Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfki Efendi'nin büyük ve önemli rolü oldu⁸⁶.

Müftü ve bazı Kıbrıslılar, 1 Ekim 1900'de Şuray-ı Devlet Başkanlığı'na gönderdikleri bir yazıda, *Zaman* gazetesi ile Derviş Paşa hakkındaki suçlamalarını geliştirerek devam ettirdiler. Belgedeki suçlamalara göre paşa, Osmanlı yönetimi ile bazı vali ve yöneticiler aleyhinde makaleler neşrettiği için zarar verici ve fesat çıkarıcı biridir. Ayrıca gafillliği ve cahillliği ile mahallî

⁸⁶ BOA., A. MTZ. KB., nu. 2/75; BOA., N. GGD., nu. 1003/63-1, müsvedde nu. ..., sıra nu. 47.

hükümet aleyhinde de yayınlar yaptı. Bunun üzerine ceza mahkemesinde hakaret gördü, alay edildi. Böylece sahip olduğu rütbenin haysiyetini ayaklar altına aldı. Kendisi yeterli akla ve fikre sahip değildir. Rumların başpiskopos seçiminde adaylardan birini desteklemek üzere Feryâs köyüne gitti ve Rumlar kendisini rezil edip gazetelerinde yayınladılar. Rumlar arasında 26 Eylül 1900'de meydana gelen sürtüşmenin sebebi Derviş Paşa'nın kendisidir. Türkler arasında nefret yaratan, rütbesinin kıymetini bilmeyen ve rütbesinin yardımıyla kötülük eden biri hakkında gereği yapılsın ihbarında bulunuldu⁸⁷. Konu, 9 Ekim 1900'de Şuray-ı Devlet tarafından Sadaret'e iletildi.

Diğer yandan Dahiliye Nazırı Mehmet Memduh Paşa, aynı mesele ile olan ilgisini devam ettirdi. *Zaman* gazetesinin Osmanlı ülkesine girişinin yasaklandığı hakkında irade yayımlandığını, paşa rütbesindeki birinin haince davranışlarda bulunduğunu ilgililere bildiren Mehmet Memduh Paşa, konuyu Adliye Nezareti'ne 30 Eylül 1900'de havale etti⁸⁸.

Derviş Paşa hakkında İstanbul'da dava açıldı. *Zaman* gazetesi tarafından haince makalelerin yayınlanması ve alçakça iftiralarda bulunması gibi nedenlerle paşa suçlu çıktı ve 6 Nisan 1891'de Adliye Nazırı durumu padişaha duyurdu. Davanın bu şekilde sonuçlanmasında paşanın duruşmalara katılmamasının da etkisi vardır. Mahkeme kararı, Kıbrıs'ta kendisine tebliğ edilmek üzere 1901 mayısında Hariciye Nezareti'ne gönderildi⁸⁹. Derviş'ten 6 yıldır taşıdığı paşalık unvanının geri alınması bu duruşmalar sonucu olmalıdır.

II. Abdülhamit dönemindeki sansür uygulaması, padişah ile nazır ve memurların eleştirilmesini engelledi⁹⁰. İlk defa P. Fesch'in *Constantinople Aux Derniers Jours d'Abdul-Hamid* (Angers 1907) adlı kitabında görülen ve padişahın Başkâtibi Tahsin tarafından kaleme alındığı bildirilen bir gizli talimatnamenin beşinci ve altıncı maddeleri yöneticilerin eleştirilmemesi yönündedir⁹¹. II. Abdülhamit dönemi ile Türk basın tarihi alanında en başarılı araştırmacılardan biri olan Orhan Koloğlu, sözkonusu belgenin uydurma olduğunu belirtmektedir. Koloğlu aynı zamanda, "*Ne denli düzmece olursa*

⁸⁷ BOA., A. MTZ. KB., nu. 2/76, 1.

⁸⁸ BOA., A. MTZ. KB., nu. 2/76, 2.

⁸⁹ BOA., Yıldız Perakende Evrakı, Adliye ve Mezâhib Nezâreti Maruzâtı (Y. PRK. AZN.), nu. 21/78; A. MTZ. KB., nu. 2/93, 3.

⁹⁰ Koloğlu, "a.g.m.", s. 78.

⁹¹ Osman NURİ, *Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı*, c. II, Kitâbhâne-i İslâm ve Askerî, İstanbul 1327, s. 581-82; Cevdet KUDRET, *Abdülhamit Devrinde Sansür*, Milliyet, İstanbul 1977, s. 38-39, 122-23; KOLOĞLU, "a.g.m.", s. 82.

olsun bu genelgenin bütün bir rejimin ana hatlarını verdiği de yadsınamaz.” demektedir⁹².

Yukarıdaki belgeyi yazan kimse olarak gösterilen Tahsin'in Matbuat-ı Dahiliye Müdürü iken, *Zaman*'ın kapatılmasında memurların eleştirilmesine karşı çıkması, gizli talimatnamenin tamamen uydurma olmadığını ortaya koymaktadır. Diğer yandan kral ve kraliçe suikastları ile ilgili haberlere sansür uygulanması ve bunun aynı belgenin sekizinci maddesinde bulunması⁹³ talimatnamenin her maddesinin uydurma olma ihtimalini zayıflatmaktadır.

D. ZAMAN 'IN KAPANMASINDAN SONRAKİ DURUM

Derviş Efendi, Ali Rıfki'nin şikâyetine ve yargı kararına geç cevap verdi. 12 Mayıs 1905'te Sadaret'e bir arzuhal gönderdi. Bu belgede o, Kıbrıs'ta yabancılara karşı Osmanlı Devleti'nin hukukunu gazeteler neşrederek korumaya çalıştığını, 15 yıldan fazla süredir Kavanin (Kanunlar) Meclisi üyesi olarak devlet ve milletin hukukunu koruduğunu ve Rumlarla beraber olduğu yolundaki iddiaların asılsız olduğunu belirtti.

Bu arada Derviş Efendi, istemeden yapmış olduğu bir hatayı açıkladı. Adana Rüşdiye Mektebi Muallim-i Evveli Hafız Ali Rıza Efendi'nin⁹⁴ gazetesinde yazar ve iyi bir idareci olduğunu ve kendisine güven duyması üzerine iş için Lefkoşa'dan ayrılıp köye gidince mahkûmiyetine sebep olan yazarın Dahiliye Nazırı Mehmet Memduh Paşa ile Adana Valisi Süleyman Bahri Paşa aleyhinde yazılar yazdığını, gazetesindeki yazıları doğru bulmadığını ve o vakitten beri gazeteciliği bıraktığını, pişmanlık duyduğunu, bu arada (Ahmet) Tevfik adlı kimsenin çıkardığı hezeyannameyi (*Mirat-ı Zaman*'i) benimsemediğini belirtip padişah tarafından affedilmesini istedi⁹⁵.

Zaman gazetesinin son sayıları Kıbrıs Millî Arşivi ile İstanbul ve Ankara kütüphanelerinde bulunmadığı için yayın konusundaki suçlamaların doğruluk ve yanlışlık derecesini belirlemek şimdilik imkânsızdır⁹⁶.

⁹² KOLOĞLU, "a.g.m.", s. 82.

⁹³ NURİ, a.g.e., c. II, s. 582; KUDRET, a.g.e., s. 39, 122; KOLOĞLU, "a.g.m.", s. 82.

⁹⁴ Hafız Ali Rıza Efendi, rüştiyeden sonra Adana İdadi Mektebi'ne öğretmen ve *Seyhan* gazetesine yazar oldu. Bu arada *Zaman* gazetesinde de makaleler yayınladı. Makaleleri, *Hülâsa-i Akaid* adıyla bir kitap olarak basıldı. Kısaca tanıtılan bu Hafız Ali Rıza Efendi ile 22 Ekim 1899 cumartesi günü ölen Lefkoşa İdadi Mektebi Müdürü Ali Rıza Efendi adaşırlar; ama ayrı kişilerdir. Bk. *Zaman*, nu. 335, 28 Teşrin-i evvel 1898, s. 2; nu. 337, 11 Teşrin-i sâni 1898, s. 4.

⁹⁵ BOA., A. MTZ. KB., nu. 2/93, 2.

⁹⁶ *Zaman* gazetesinin 1-28, 287-325 ve 327-338 numaralı nüshaları Girne'deki Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi'nde, 201. sayısı Ankara'daki Millî Kütüphane'de ve 128-

Yıldız Sarayı ve Bâbüâlî'nin basına yönelik bu yıldırma politikası tarzındaki gelişmelerden sonra Derviş Efendi, *Zaman*'ı yeniden çıkarmaya cesaret edemedi. Böylece II. Abdülhamit döneminde Kıbrıs'taki en uzun ömürlü Türk gazetesi kapanmış oldu.

Zaman'ın kapanmasında en yoğun çalışmayı Dahiliye Nazırı Mehmet Memduh Paşa ile Kıbrıs Müftüsü Ali Rıfıkı Efendi yaptı. II. Abdülhamit, bu çalışanların isteklerini onayladı. Hattâ onaylamakla yetinmeyen padişah, 11 Şubat 1901'de Dahiliye Nazırı'na liyakat madalyası verdi⁹⁷.

II. Abdülhamit, Ali Rıfıkı Efendi'ye ise gazetenin kapanmasının arifesinde yani 14 Temmuz 1900'de 2. rütbeden Osmanlı nişanı vermiş idi⁹⁸. Padişahın nişan verme nedenlerinden biri, müftüyü *Zaman* ve Derviş Paşa üzerine kışkırtmak ve sıkı takip altına almak olabilir. Çünkü mevcut belgelerdeki bilgiler bunu doğrulamaktadır.

Zaman'ın kapanmasına sebebiyet veren yazılar yazan ve Kıbrıs İdadisi'nin eski müdürü olan Hafız Ali Rıza Efendi ise gazetenin yayın hayatından çekilmesinden sonra 30 Ekim 1900'de Kastamonu'ya tayin edilerek Kıbrıs dışında görevlendirildi⁹⁹. Osmanlı yöneticileri aleyhinde makaleler yazan bu kişinin cezalandırılmayıp görevlendirilmesi, onun *Zaman*'ın kapatılması yönünde gizli görev yapması ile ilgili olabilir.

SONUÇ

Zaman, Kıbrıs Türklerinin çıkardığı ikinci özel gazete olup, şu anda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Arşivi'nde en eski tarihli nüshası bulunan Türkçe yayın organıdır. Bu gazete, ada Türklerinin birliğini korumaya ve eğitimlerini geliştirmeye çalıştı. Yayın hayatı boyunca *Zaman*, adada on tanesi Rumca ve ikisi İngilizce çıkarılan Enosisçi Rum gazeteleriyle mücadele etti. Yine aynı sürede *Zaman*'ın dışında kısa ömürlü beş Türkçe gazete basıldı. Bu Türk gazeteleri ile *Zaman* arasında da bazı anlaşmazlıklar yaşandı.

140 numaraları nüshaları İstanbul'daki Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Gazetenin Ankara ve İstanbul'daki nüshaları ile ilgili bilgiler için bk. *Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu*, c. I, Turizm ve Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Başkanlığı, Ankara 1987, s. 304.

⁹⁷ BOA., BEO., nu. 121221.

⁹⁸ BOA., İ. TAL., nu. 29 RA 1318.

⁹⁹ BOA., İ. HUS., nu. 27 B 1318; BEO., nu. 117977, 118953, 121673. Son iki belge zuhur etmediğinden bilgiler dönemin orijinal kataloğundan alındı.

Bâbîâlî, Kıbrıs'a atadığı naip ve müftüler vasıtasıyla oranın basınıni takibe aldı. Padişah ve hükümete karşı bir tavır alınmadığı süre içinde Kıbrıs'tan gelen raporlar doğrultusunda Türk gazeteleri ve sahipleri maddî ve manevî bakımdan desteklendi. Bu arada *Zaman*'in sahibine paşalık unvanı dahi verildi. Ancak Bâbîâlî'nin basın yasa ve yönetmeliklerine uyulmayınca Türk gazetelerine yapılan yardımlar durduruldu. Hattâ yardımın kesilmesi ile yetinmeyen Osmanlı yönetimi, gazetelerin kapanması yönünde de etkili olunca adadaki Türk gazeteleri kısa ömürlü oldular. Kıbrıs'ta XIX. yüzyılın en uzun ömürlü Türk gazetesi olan *Zaman*, 7 Eylül 1900 tarihinde kapanmak zorunda kaldı.

Kıbrıs'ta Türk basınıni gelişmesini desteklemekle beraber ilerlemesini engelleyen yine II. Abdülhamit ile Osmanlı Hükümeti ve bilhassa Dahiliye Nazırı Mehmet Memduh Paşa oldu. Öyle ki 1891-1900 yıllarında *Zaman*'dan başka bir Türk gazetesinin çıkmadığı günler dahi yaşandı. *Zaman*'ın tek Türk gazetesi olarak yayımlandığı süre (25 Aralık 1891-21 Ağustos 1892, 1 Kasım 1898-10 Aralık 1899 ve 23 Ocak 1900-7 Eylül 1900), yaklaşık olarak iki buçuk yılı bulmaktadır. Bu durumda karşısında Türkler, bazı tekziplerini Rum basını yolu ile gerçekleştirmek mecburiyetinde bırakıldılar.

Kıbrıs Türkleri, *Zaman*'ın kapanmasından sonra *Mirat-ı Zaman*'ın 28 Nisan 1901'de çıkmasına kadar yaklaşık olarak sekiz ay yerli Türk gazetesinden yoksun kaldılar. Rumlar ise bu süre içinde altı-yedi gazete yayınlamakta idiler¹⁰⁰.

II. Abdülhamit ve Bâbîâlî, *Zaman*'ın kapanmasından sonra da Kıbrıs Türk basınıni takibe devam etti. Meselâ Türk gazetelerinden *Sünûhât* (1 Kasım 1906-3 Kasım 1912, 246 sayı) ve *İslâm* (18 Nisan 1907-28 Mart 1909, 95 sayı) takibe alınanlar arasında idi¹⁰¹.

Kıbrıs Türklerinin çıkardığı gazetelerin kısa ömürlü olması, II. Abdülhamit ve Bâbîâlî'den çok Rumların işine yaradı. Çünkü onların Rumca ve İngilizce yayınladıkları gazeteler, megalî idea ve Enosis konusunda hıristiyan dünyasından taraftar kazanmalarını ve destek görmelerini kolaylaştırdı.

Aktif olup sesini ve fikirlerini dünyaya duyuran tarafın başarı şansı yüksek olur. Buna karşı pasif duruma düşürülüp fikirlerini yayması engellenen tarafın başarı şansı azalır. Çünkü tarafsız bir okuyucu, bir uluslararası meselede

¹⁰⁰ ÜNLÜ, *a.g.e.*, s. 231, 232.

¹⁰¹ BOA., Y. MTV., nu. 296/127, 298/140; ÜNLÜ, *a.g.e.*, s. 38-41.

iki taraftan sadece birinin yayın organına ulaşabiliyorsa onun etkisinde kalır ve ona destek verir. Tarihten ders alarak geçmişte düşülen hataların tekrarlanmamasına özen göstermek gerekir ki devlet, toplum ve kişi olarak günümüzde ve gelecekte, her alanda ileri ve yüksek düzeyde, kesintisiz başarı ve mutluluklar ile dolu bir hayat yaşansın. Bunun için başta Kıbrıs meselesi olmak üzere devlet, memleket ve milletimizin her problemi ile ilgili olarak en az rakip konumundaki devlet ve millet kadar basın ve medyada anadil ve yabancı dilde yararlı ve etkili yayınlar yapılmalıdır.

ÖZET

Kıbrıs'ta yayımlanan Türkçe gazeteler arasında nüshaları elimizde bulunan en eski gazete, 1891-1900 arasında Osmanlı Hükümeti'nin, aydınlarının ve Kıbrıslı Türklerin desteğini alarak yayınlanmış bulunan *Zaman* gazetesidir.

Gazete idaresi içindeki anlaşmazlıklar Yeni Zaman gibi yeni gazetelerin oluşumuna vesile olmuştur. *Zaman*'ın Kıbrıs Türk ve Rum basını ile anlaşmazlıklarının yanında Babıali ile de sorunları mevcuttu. Sonuç olarak Osmanlı yönetimi *Zaman* ve adadaki diğer basın organlarını izlemeye karar verdi. Bu dönemde Kıbrıs her ne kadar İngiliz yönetimi altında ise de Osmanlı Hükümeti zararlı olarak ilan edilen gazetelerin dağıtımına sınırlamalar getirebiliyor; hatta bazen bunların yayını durdurabiliyordu.

Bu geri planın yanında elinizdeki makalede, Babıali ile *Zaman* arasındaki etkileşimin analizine dayanarak Türk basın tarihine açıklık getirilmeye gayret edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Zaman Gazetesi, Basın, II. Abdülhamit, Derviş Mehmet Memduh, Ziver.

ABSTRACT

A Newspaper in Cyprus, *Zaman*, According to Ottoman Documents

The earliest newspaper copies remaining from the Turks in Cyprus are from *Zaman* newspaper, which has been published between 1891-1900 with the financial and intellectual efforts of the Ottoman government and intelligentsia as well as the Turks in Cyprus.

The disagreements within the administration of the newspaper caused the formation of other newspapers such as *Yeni Zaman*. At the same time, *Zaman* not only had interactions and disputes with the Cyprus newspapers in both Turkish and Greek, but also with Bâbîâlî. As a result, the Ottoman administration started to track *Zaman* and other newspapers of the island. Although at that time Cyprus was under British rule, the Ottoman Government restricted the circulation of certain newspapers, which it declared harmful publications; and even tried to stop their publication.

Against this background, this article aims to shed further light upon the history of Turkish press by analysing the interactions between Bâbiâlî and *Zaman* administration.

Key Words: Cyprus, *Zaman* newspaper, press, II. Abdülhamit, Derviş, Mehmet Memduh , Ziver.

EKLER

قریب دو کھانوں میں ایک وقت سے خدمت و ملک و وطن پر غور و فکر کر رہا ہوں اور یہ سب کچھ یاد
 رکھتا ہوں اور اس لیے یہ سب کچھ یاد رکھتا ہوں تاکہ آئندہ ایسے کاموں میں حصہ لے سکوں اور
 اپنے ملک کی خدمت میں حصہ لے سکوں اور اس لیے یہ سب کچھ یاد رکھتا ہوں تاکہ آئندہ ایسے کاموں
 میں حصہ لے سکوں اور اس لیے یہ سب کچھ یاد رکھتا ہوں تاکہ آئندہ ایسے کاموں میں حصہ لے سکوں
 اور اس لیے یہ سب کچھ یاد رکھتا ہوں تاکہ آئندہ ایسے کاموں میں حصہ لے سکوں اور اس لیے یہ سب کچھ
 یاد رکھتا ہوں تاکہ آئندہ ایسے کاموں میں حصہ لے سکوں اور اس لیے یہ سب کچھ یاد رکھتا ہوں تاکہ
 آئندہ ایسے کاموں میں حصہ لے سکوں اور اس لیے یہ سب کچھ یاد رکھتا ہوں تاکہ آئندہ ایسے کاموں
 میں حصہ لے سکوں اور اس لیے یہ سب کچھ یاد رکھتا ہوں تاکہ آئندہ ایسے کاموں میں حصہ لے سکوں

عبدالمجید
 نیا

میرزا ایفانہ مفتاحہ صفحہ صبران پانچویں نمبر

مستوفى
استاذة عطفة كريمة من استاذة هادفة هذا المرفوع قد ورد من
شكره الشكر - وقد عرفت ان هذا المرفوع قد ورد من
القائمة - وقد عرفت ان هذا المرفوع قد ورد من
اوله وقد عرفت ان هذا المرفوع قد ورد من
فوقه وقد عرفت ان هذا المرفوع قد ورد من
وتفادى ان هذا المرفوع قد ورد من
جوهريه مستوفى استاذة كريمة من استاذة هادفة هذا المرفوع قد ورد من

مستوفى
استاذة كريمة من استاذة هادفة هذا المرفوع قد ورد من
شكره الشكر - وقد عرفت ان هذا المرفوع قد ورد من
القائمة - وقد عرفت ان هذا المرفوع قد ورد من
اوله وقد عرفت ان هذا المرفوع قد ورد من
فوقه وقد عرفت ان هذا المرفوع قد ورد من
وتفادى ان هذا المرفوع قد ورد من
جوهريه مستوفى استاذة كريمة من استاذة هادفة هذا المرفوع قد ورد من

